

УДК 929:[373.5:930.253](477.411)Лесьмян

Короткий В.А.

НАВЧАННЯ БОЛЕСЛАВА ЛЕСЬМЯНА У ПІДГОТОВЧОМУ КЛАСІ КИЇВСЬКОЇ ДРУГОЇ ГІМНАЗІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ М. КИЄВА)

Анотація. Стаття присвячена вивченню київського періоду, а саме навчанню у підготовчому класі Київської Другої гімназії, класика польської літератури Болеслава Станіслава Лесьмяна (1866-1937). Перебування у Києві належить до найменш вивчених етапів його життя. Сучасний стан лесьмянознавства як в Україні, так і у Польщі далекий від задовільного. Це стосується у першу чергу досліджень київського періоду для вивчення якого є необхідна документальна база у вигляді архівного фонду Київської Другої гімназії. Нові матеріали, виявлені в Фонді 81 Державного Архіву м. Києва, дозволяють зробити висновок, що у підготовчому класі Б. Лесьмян навчався з січня 1887 р. до середини червня 1888 р. Тобто у підготовчому класі він провів два календарні, або півтора навчальні роки. Знання отримані там, дозволили йому навчатися у гімназії та закінчити її.

Ключові слова: Болеслав Станіслав Лесьмян, гімназія, підготовчий клас, Київська Друга губерньська гімназія.

Інформація про автора: Короткий Віктор Андрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри Давньої та Нової історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: korotkyi@kni.ua

Korotkyi V.

STUDING OF BOLESLAV LESMYAN IN THE PREPARATORY CLASS OF THE KYIV SECOND GYMNASIUM (BASED ON THE MATERIALS OF THE STATE ARCHIVES OF KYIV)

Abstract. This article is about Kiev period, namely about study in the preparatory class of the Kiev Second gymnasium of Boleslaw Stanislaw Lesmian (1877-1937) the classic of Polish literature. His work and way of life continue to generate new legends. Their appearance is associated with an insufficient level of study of his life and career. The least studied stages of his life include his studies at Second gymnasium and St. Vladimirs University.

The current state of Lesmianology both in Ukraine and in Poland is far from satisfactory. Separate periods of B. Lesman's life are still the white spots. Firstly it is applies to the Kiev period. Although this research requires a documentary base in the form of the archival fund from the Kiev Second gymnasium, in which the writer was for 10 years.

The path to a full appreciation of the B. Leshman phenomenon is not easy. Learned part is miserable and raises many new questions. The traditional literary approach to the study of the creativity and figure of the artist is gradually exhausting itself. Therefore, the creation of his biography requires

the involvement of specialists in other fields of humanities. Interdisciplinary studies are one of the most promising areas of Lesmianology.

For the reconstruction of part of the Kyiv period of B. Lesman's life (namely training in the preparatory class of the gymnasium), were used the materials of the State Archives of Kyiv (Fund 81 - Kyiv Secondary Gymnasium) and the memories of the graduates of the gymnasium - P. Blonsky, M. Storozhenko and M. Slavinsky which were just find. The new materials revealed in the State Tax Administration make it possible to conclude that B. Leseman was in the preparatory class of Kyiv Second gymnasium from January 1887 till mid-June 1888. He spent two calendar or one and a half academic years in the preparatory class. The knowledge he gained there allowed him to study in high school and finish it.

Key words: Boleslav Stanislav Lesmyan, gymnasium, preparatory class, Kyiv Second Provincial Gymnasium.

Information about author:

E-mail: korotkyi@knu.ua

Kоротки W.

BOLESŁAW LEŚMIAN W KLASIE PRZYGOTOWAWCZEJ DRUGIEGO GIMNAZJUM W KIJOWIE (NA PODSTAWIE MATERIAŁÓW PAŃSTWOWEGO ARCHIWUM MIASTA KIJOWA)

Streszczenie. Artykuł dotyczy okresu kijowskiego, a zwłaszcza studiów w klasie przygotowawczej Drugiego Gimnazjum w Kijowie, klasyka literatury polskiej Bolesława Stanisława Leśmiana (1866-1937). Pobyt w Kijowie należy do najmniej zbadanych okresów jego życia. Współczesny stan leśmianoznawstwa zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce jest daleki od zadowalającego. Dotyczy to przede wszystkim badań okresu kijowskiego, do przeanalizowania którego niezbędna jest baza dokumentów znajdująca się w zbiorach archiwum Drugiego Gimnazjum w Kijowie. Nowe materiały odnalezione w Zbiorze 81 Państwowego Archiwum miasta Kijowa pozwalają na stwierdzenie, że Bolesław Leśmian studiował w klasie przygotowawczej od stycznia 1887 roku do połowy czerwca 1888 roku, czyli spędził w klasie dwa lata kalendarzowe lub półtora roku szkolnego. Wiedza zdobyta podczas studiów pozwoliła mu na naukę w gimnazjum i jego ukończenie.

Słowa kluczowe: Bolesław Stanisław Leśmian, gimnazjum, klasa przygotowawcza, Drugie Gimnazjum Gubernii w Kijowie.

Nota o autorze: Kоротки Wiktor, kandydat nauk historycznych, docent w katedrze dawnej i najnowszej historii Ukrainy, wydział historyczny Uniwersytetu Narodowego im. Tarasa Szewczenki w Kijowie.

E-mail: korotkyi@knu.ua

Болеслав Станіслав Лесьмян (1877-1937) – знакова, але й ще й досі вповні не осягнута, постать в історії польської літератури кінця XIX – першої третини XX ст. Природна органічність і часова відстороненість його таланту, разом з непересічністю та всеосяжною значимістю поетичного спадку, породила феномен із незбагненою унікальністю, який поки-що безуспішно прагнуть осмислити як дослідники, так і шанувальники його творчості.

Нездатність зрозуміти природу таланту, знайти йому належні характеристики, змушує дивитися на нього як на якусь утаємничену і водночас загадкову реальність, своєрідний дар Божий, який не потребує жодних пояснень. Мізерність інформації про життя носія дару Божого, її часова нерівноцінність, розмитість і суперечливість здатні як підсилити інтерес до цієї людини, так і на довгі роки залишити її поза увагою навіть фахівців. Так сталося у випадку з Лесьмяном, коли людська заздрість, разом із неспроможністю та небажанням розуміння творчості, породжувала своєрідне «забуття» поета, який залишився ізольованим і самотнім у контексті тогочасного літературного життя. Не чекаючи визнання він продовжував писати. І воно прийшло. Тихо, без галасу та феєрверків, майже зовсім непомітно, разом із зростаючою ворожістю частини літературного середовища Польщі.

Маріанна Кіяновська у вступній статті до поезій Б. Лесьмяна спробувала пояснити причину несприйняття частиною сучасників його поезії. Вона акцентувала увагу на тому, що він був євреєм з польською культурною ідентичністю, який кілька ключових періодів у дитинстві, юності та зрілому віці прожив за межами Польщі, найдовше в Україні та Франції. Незважаючи на те, що він народився у Варшаві й близько тридцяти років свого життя прожив у столицях, сучасники вважали його провінціалом і провінційним поетом. Перекладачка творів Б. Лесьмяна вважає його одним з найбільших новаторів у світовій літературі, що «створив унікальну поетичну мову, але в польському літературознавчому середовищі мав репутацію «найкращого поета серед нотаріусів», і тільки одиниці розуміли, хто він для польської літератури і яким є його письмо» [7. с. 20].

Шлях до повноцінного осягнення феномену Лесьмяна непростий: він тривалий і тернистий, переповнений несподіваними відкриттями та розчаруваннями від отриманих результатів. Пройдена частина його мізерна і породжує більше питань, ніж дає відповідей на них. Аналіз творчої спадщини поета, як спосіб його пізнання, навіть із застосуванням самих модерних методик літературознавчих досліджень та міждисциплінарних підходів поступово, але невідворотно вичерпує себе. Традиційно літературознавство ґрунтувалося на першочерговому і пріоритетному вивченні творчості митця, залишаючи його життя у якості допоміжної домінанти. Втім з часом акценти поступово зміщувалися у бік вивчення творчості через (або за допомогою) біографічної складової.

На сьогодні очевидним є парадоксальний факт – на шляху до осмислення Лесьмяна -поета і мислителя постає Лесьмян – людина. До того ж людина зовсім незнана і проблемна у вивченні. На жаль, наявні нині студії над його біографією є найбільш слабкою ланкою у дослідженні спадщини оригінального митця. Тому створення повноцінної біографії, чи, принаймні, поглибленого біографічного опису життєвого шляху класика польської літератури вважаємо на сьогодні серед пріоритетних завдань сучасного лесьмянознавства. Лесьмян – творець постав із Лесьмяна – дитини. Саме в дитинстві і юності були закладені підвалини його світобачення і світосприйняття про які ми, на жаль, знаємо дуже мало. Сюжети

творів Лесьмяна також великою мірою закорінені в цей період його утаємниченого життя. Проте, саме про дитячі та юнацькі роки письменника, проведені в Києві, інформації чи не найменше.

Тож спробуємо відтворити, хоча б фрагментарно, настільки дозволяє розмір статті, процес навчання Б. Лесьмяна у Київській Другій класичній гімназії, а саме її підготовчому класі. Допоможуть нам у цьому як уже відомі, так і щойно виявлені документи Державного архіву м. Києва (далі ДАК) (Фонд 81 – Київська Друга гімназія) про його перебування у цьому середньому навчальному закладі.

З'ясування часу навчання майбутнього класика польської літератури у київській гімназії пов'язано також (якщо не прямо, то опосередковано) з переїздом його родини з Варшави до Києва. Тому ми не можемо оминати цього питання, принаймні, означивши його.

Володимир Василенко виявив і оприлюднив документи, які засвідчують, що Юзеф Лесьмян – батько Болеслава, проживав у Києві від 1879 р. [3, с. 44]. Проаналізувавши їх дослідник зробив висновок: «отец поэта с 1 февраля 1879 г. занимал пост заведующего пенсионной кассой находящегося в Киеве управления Юго-Западной железной дороги», [3, с. 44]. Зазначений факт дав йому підстави вважати: «что переезд его семьи из Варшавы состоялся не позже этого времени» [3, с. 44]. Такий висновок видається нам не вповні обґрунтованим, а тому не переконливим. Переїзд одного з членів родини до нового місця роботи не робив автоматичним переїзд його родини, яка комфортніше почувалася у Варшаві.

Натомість Пйотр Лопушанський, на підставі документів з Варшавських архівів, стверджує, що переїзд сім'ї Юзефа Лесьмяна з Варшави до Києва відбувся 1887 року. [7, с. 12]. М. Кіяновська констатувала: «Наразі наявні документи з Києва і Варшави абсолютно суперечать одні одним» [7, с. 12].

Насправді ніякої «суперечки» документів немає. Має місце їх різне прочитання і протилежні висновки зроблені в результаті їх аналізу. Самі документи швидше доповнюють один одного, допомагаючи відтворювати об'єктивну картину перебігу подій. Тож спробуємо прояснити ситуацію. Факт проживання батька Лесьмяна у Києві від 1879 р. зовсім не свідчить про переїзд до цього міста його сім'ї. Нам, на жаль, не відомі документи виявлені П. Лопушанським, проте ми поділяємо його припущення щодо можливого переїзду Б. Лесьмяна до Києва саме у 1887 р. Наше припущення ґрунтується на новому документі, який фіксує час вступу Болеслава до підготовчого класу Другої гімназії. Детальніше про цей документ йтиметься далі.

Факт навчання Б. Лесьмяна у Київській Другій гімназії є незаперечним і підтверджується документально. Залишається не вповні з'ясованим лише час його перебування в ній. В. Василенко називає 1886-1896 роки, використовуючи для підрахунків інформацію, очевидно, з атестату зрілості Б. Лесьмяна, в якому зазначається, що у стінках гімназії він провів десять років [3, с. 45]. Другу гімназію Болеслав закінчив 1896 р. – це відомо з атестату зрілості. Але звідки взявся 1886 р. як рік вступу до навчального закладу В. Василенко не пояснив. Якщо провести

зворотній відлік, то для отримання 1886 року, як дати вступу до гімназії, юнак повинен був провести в ній десять навчальних років. З них два у підготовчому класі.

- 8 клас 1895-1896 1)
- 7 клас 1894-1895 2)
- 6 клас 1893-1894 3)
- 5 клас 1892-1893 4)
- 4 клас 1891-1892 5)
- 3 клас 1890-1891 6)
- 2 клас 1889-1890 7)
- 1 клас 1888-1899 8)
- підготовчий клас 1887-1888 9)
- підготовчий клас 1886-1887 10)

За такої системи підрахунків все, начебто, виглядає логічно. У Київській Другій гімназії, за В. Василенком, Б. Лесьмян провів десять навчальних років від 1886 р. до 1896 р. Але за такої системи підрахунків календарних років проведених юнаком у гімназії буде одинадцять.

Точку зору харківського дослідника про час перебування Б. Лесьмяна у Другій гімназії поділяє і частина польських колег – П. Лопушанський, приміром. (Łopuszański, P. Lesmian, Wrocław, 2000). Яцек Тшнадель, натомість, ставить під сумнів таке тривале перебування Лесьмяна у Другій Київській гімназії. У примітці він зауважив, що навчання не могло тривати так довго, якщо тільки учень не залишався в одному класі по декілька років для повторного проходження курсу. Один із найавторитетніших польських лесьмянознавців визначає, щоправда без жодного документального підтвердження, 1889-1896 роки часом ймовірного навчання юнака в Київській Другій гімназії [1, с. 32].

Наведені вище припущення вітчизняних та польських учених про час навчання нашого героя у Київській Другій гімназії є показовими і не можуть не насторожувати. Вони засвідчують, що інтерес до постаті Б. Лесьмяна як у Польщі, так і в Україні не є сталим, а рівень публікацій про класика польської літератури навіть у спеціальних літературознавчих, довідникових та енциклопедичних виданнях залишається доволі низьким та мало інформативним. Так, наприклад, стаття про Б. Лесьмяна в «Енциклопедії сучасної України», слідом за «Українською літературною енциклопедією», зовсім оминає факт його навчання у Київській Другій гімназії, де він провів десять років свого життя. У статті про митця з ЕСУ зазначається, що у Києві письменник жив від 1891 р. Складається враження, що кожний літературознавець сам собою, незалежно від інших, «відкриває» свого Лесьмяна. Традиція якщо не використання, то, принаймні, знання праць попередників зведена практично нанівець. Тому цікаві та новаторські для України праці В. Василенка чомусь майже зовсім не використовуються, що призводить до суттєвих фактографічних помилок не припустимих для енциклопедичних видань.

Для з'ясування як часу навчання Б. Лесьмяна в Київській Другій гімназії, так і мотивів вибору саме її для навчання сина (адже тоді в Києві функціонувало чоти-

ри державні класичні гімназії) вважаємо доцільним коротенький екскурс в історію навчального закладу. Не вдаючись у деталі підкреслимо, що її відкриття було частково пов'язане із спробами вирішення польського питання в Російській імперії.

У першій половині XIX ст. для кращої організації та координації державної діяльності у галузі освіти територія Російської імперії була поділена на навчальні округи. Польське повстання 1831 р. обумовило закриття Віленського університету та ліквідацію Віленського навчального округу до складу якого входили навчальні заклади Подільської та Волинської губерній. Тоді вони були приєднані до Харківського навчального округу. 14 грудня 1832 р. через його великі розміри і наміри відкриття в Києві вищого навчального закладу було прийняте рішення про організацію Київського навчального округу із губерній Київської, Чернігівської, Волинської та Подільської [8, с. 184].

Після придушення чергового польського повстання 1831 р. у Київській, Подільській і Волинській губерніях були закриті навчальні заклади, які утримувалися за сприяння польської шляхти та католицького духовенства. Дещо раніше, приміром, було прийняте урядове рішення про відміну викладання польської мови і дисциплін на ній у навчальних закладах Київської губернії [9, с. 368-370].

Замість закритих навчальних закладів уряд планував відкрити інші «більш корисні» і обов'язково з російською мовою викладання. Для їх утримання передбачалося передати прибутки від маєтностей закритих католических монастирів. Важлива роль у русифікації т.з. Південно-Західного краю відводилася російському православному духовенству, яке інтенсивно залучалося до реалізації освітньої стратегії влади. А вона була чітко окресленою – цілковита і всеохоплююча русифікація регіону на всіх рівнях і в усіх сферах життя [15].

Закриття на Правобережній Україні частини навчальних закладів, де викладалася польська мова, значно збільшило навантаження на інші існуючі на території Київського навчального округу середні навчальні заклади. Тому перший Попечитель Київського навчального округу Єгор фон Брадке, зважаючи на велику кількість учнів Київської гімназії, вважав необхідним організацію у місті ще однієї гімназії. Педагогічна рада Київської Першої гімназії, яка опікувалася організаційними питаннями відкриття Київської Другої гімназії, за участю її почесного попечителя графа Януша Ільїнського клопоталася при цьому ще і про вивчення польської мови в обох київських гімназіях. Але директор Першої гімназії А.Г. Петров зазначив у поданні, що це суперечить штатному розпису. Міністр народної освіти відмовив у цьому проханні навіть з огляду на постійні звернення Попечителя Київського навчального округу та Ради Університету св. Володимира [14, с. 38-40, 43-44]. Один із перших істориків Київської Другої гімназії І. Слепушкін повідомляв, що Попечитель Київського навчального округу Є. фон Брадке виділив із Київської Першої гімназії чотири нижчі класи і на їх базі була відкрита нова гімназія. Датою її започаткування відомий педагог вважав 16 червня 1835 р. [12].

Різницю між датою заснування гімназії та її відкриттям 8 (20) 1836 р. чітко усвідомлював найсумлінніший з істориків Другої гімназії Н. Тумасов. Готуючи

ювілейне видання до 50 річчя відкриття (а не заснування) навчального закладу він здійснював пошуки документів про її ранню історію. Необхідних документів про час заснування гімназії він, очевидно, не знайшов, оскільки скаржився на відсутність в гімназійному архіві частини документів з її ранньої історії. Вони були, начебто, втрачені через часті переїзди навчального закладу до нових приміщень. Найбільш фаховий історик Київської Другої гімназії, який деякий час працював у ній викладачем географії, а згодом історії, обмежився лише інформацією про те, що при відкритті гімназії: «прочтена была записка об обстоятельствах, предшествовавших открытию гимназии, и о ее учреждении» [14, с. 44-45]. Названа записка містила, очевидно, цікаву інформацію з ранньої історії гімназії, зокрема, називала дату її заснування.

М. Кальницький вважає, що датою заснування Другої гімназії «стало 8 (20) января 1836 года. Торжественное богослужение по этому поводу состоялось в теплой церкви при трапезной Михайловского Златоверхого монастыря» [6, с. 63]. Оприлюднена знаним киевознавцем дата 8(20) січня 1836 р., як дата заснування гімназії, викликає ряд питань. Документ Міністерства народної освіти датований 16 червня 1835 р. «О штатах Гимназий и уездных для дворян и мещан училищ в губерниях: Киевской, Волынской и Подольской» уже передбачав фінансування Другої Київської гімназії за рахунок прибутків «с имений упраздненных в 1832 году Римско-Католических монастырей» [9, с. 953].

За традицією і нормами державного управління, що існувала в Російській імперії у XIX ст., спочатку приймалося рішення про створення гімназій, затверджувався її штат і фінансування і лише потім вона урочисто відкривалася. Станом на 16 червня 1835 р. штат і фінансування Київської Другої гімназії були затверджені [9, с. 28]. Слід наголосити, що за цим документом на потреби Другої гімназії виділялося 31 тисяча рублів, що перевищувало розміри фінансування Київської Першої гімназії [9, с. 28]. Тому саме 16 червня 1835 р. доцільніше вважати датою народження нового навчального закладу, допоки не буде знайдено документ, який достовірніше вкаже на час заснування Другої гімназії.

Не часто в науковій літературі, та навіть мемуаристиці, зустрічається інформація про причини вибору батьками чи опікунами навчального закладу для своєї дитини чи опікуна. Як правило ці питання залишаються поза увагою. Другій гімназії у цьому сенсі дещо пощастило. Причиною цього стало розкішне гроно її випускників, які окрім сліду в історії, залишили свої спогади про гімназію. Звернемося лише до декількох із них. Це спогади випускників Другої гімназії, які навчалися в ній в одному часовому проміжку з Б. Лесьмяном, а саме: Павла Блонського – відомого радянського педагога, Миколи Стороженка – педагога, історика й вимушеного емігранта та Максима Славінського – перекладача і публіциста.

Випускник Другої гімназії Павло Блонський згадував, що його батьки обрали її тому, що вона вважалася «строгой, а состав детей [...] не был ни слишком «разночинным, ни слишком балованным»» [2, с. 33]. «Балованными» частина киян вважала учнів Першої гімназії, адже у ній навчалися переважно діти вищих

прошарків тогочасного суспільства. Адміністрація навчального закладу надавала процедурі підбору учнів особливого значення. Через це до гімназії не часто потрапляли діти представників т.з. «середнього класу». Перевага віддавалася дворянам, дітям високопосадовців та заможних людей Києва й навколишніх регіонів. Проте, далеко не всі вони були «балованими». Запобіжником цьому ставали правила гімназії, які підтримували досить високий рівень дисципліни. Правил дотримувалися усі без винятку гімназисти, незалежно від походження та соціального статусу батьків.

Відмінності між класичними київськими гімназіями часів Лейсьмяна були усім помітними. Найчастіше сучасники порівнювали і протиставляли Першу і Другу гімназії, які територіально знаходилися поруч. Перша – вважалася сучасниками «аристократичною, бо вчилися в ній майже виключно діти багатой шляхти й вищих державних урядовців» [11, с. 236]. Інший характер мала Друга гімназія, яка розташовувалася навпроти медичних університетських клінік. Вона мала два двори, але сад був малий, хоча і сусідив з гарним внутрішнім садом Левашовського пансіонату. Відмінним у цій гімназії був і склад учнів та педагогічного персоналу, – тому і «відмінний був її внутрішній рух» [11, с. 236]. М. Славінський особливо наголошував: «Режим, ясна річ, мав би бути такий самий, бо він був диктований владою для всіх гімназій однаковий, але люди, що його застосовували на практиці, були інші, до того режиму не дуже схильні. А тодішня влада, хоч яка була сувора і жорстока, не вміла їх примусити досконало й до кінця виконувати свої накази, а особливо директиви» [11, с. 236]. Випускник Другої гімназії відзначав, що її учні були майже виключно «різночинці», а коли й траплялися серед них дворяни, то це були діти переважно незаможних батьків, що потопали в масі дітей сільського духовенства, дрібних і середніх урядовців, міщан, селян та інтелігенції, що «особливо охоче віддавали своїх синів якраз до Другої гімназії» [11, с. 238].

Факт наявності знайомих серед педагогічного персоналу, як одна з підстав вступу до гімназії, підтверджують спогади Миколи Стороженка. Там читаємо: «У Київській Другій гімназії був тоді інспектором Онисій Іванович Пясецький, що був жонатий на Ользі Іванівні Томарівні, сестри котрої Софія Щербачка та Єлизавета Волховська – були нашими сусідами по Кручі. Повели мене батько у вересні на іспит до гімназії. Пясецький дуже приязно нас стрітив, а він саме тоді виконував обов'язок директора...» [13, с. 126]. Максим Славінський також свідчив: «Тітка вибрала для мене якраз Другу гімназію, не знаю, здається вона там мала якісь знайомства серед педагогічного персоналу. Але вибрала вона найкраще» [11, с. 236].

Як середній навчальний заклад Київська Друга гімназія користувалася не лише у Києві, але і поза його межами неабиякою популярністю. Свідченням цьому є постійний конкурс серед бажаючих вступити до неї. Так у 1878 р., за інформацією М. Славінського, бажаючих вступити до 1 класу було понад 100 кандидатів. З них 30 хлопчиків склали всі іспити на «п'ять», але вакантних місць було лише 18. Тому 12 кандидатів, які склали усі дисципліни, передбачені програмою, на «відмінно», не було зараховано на навчання до неї.[11, с. 234].

Гімназія, обрана Лейсьмянами, певною мірою була особливою серед київських середніх навчальних закладів. Virізняли її і укорінені українські традиції, які завдяки викладачам та учням зберігалися у ній. Сучасники відзначали, також, що у Другій гімназії «панували настрої якогось нібито широкого гуманітарного порядку» [11, с. 237]. За типових умов для усіх гімназій – програм, директив, правил поведінки і т.п. у цій київській гімназії жорстке міністерське регламентування «коли й не зустрічало безпосереднього спротиву, то все-таки набувало якогось дуже послабленого характеру» [11, с. 266].

Русифікаторська лінія, звісно, панувала і в стінах Київської Другої гімназії, оскільки цього вимагала шкільна програма та сприяла російська мова, якою здійснювався навчальний процес. Але у Другій гімназії, як згадував М. Славінський, «та лінія начебто не була завданням педагогічного персоналу, – принаймні її не висували наперед щодня і кожної години і не вбивали її насильно в голови учням» [11, с. 238]. Максим Славінський пояснював таку позицію гімназії частково неординарними постатями її директорів – Михайла Чалого та Онисима Пясецького. Не слід забувати і про принципи педагогічної діяльності окремих вчителів – патріотів. Приміром може слугувати викладацька діяльність та програма з російської словесності розроблена В. Науменком і затверджена педагогічною радою гімназії.

Сучасники і вихованці Другої гімназії виділяють різні причини і мотивації вступу до неї. Серед них: вигідне географічне розташування, наближеність до місця проживання гімназиста, наявність знайомих серед педагогічного персоналу, своєрідний контингент гімназистів (переважно діти різночинців), високий рівень освітньої підготовки, своєрідний демократизм, наявність пансіону, фінансовий стан сім'ї та її життєві пріоритети й інші. Кожна родина мала свої причини, що обумовили вибір на користь Київської Другої гімназії. Для родини Лесьмянів не останню роль, очевидно, мала наявність серед гімназистів значної кількості дітей католицького віросповідання, переважно поляків та ксьондза-законовчителя.

У 2019 р. студент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Вячеслав Телегін виявив у Державному архіві м. Києва, фондї 81 (Київська Друга гімназія) надзвичайно цікаві документи, які дозволяють відповісти на питання про час вступу нашого героя до Київської Другої гімназії, а точніше до її підготовчого класу. Серед матеріалів канцелярії гімназії є не датований документ, який засвідчує, що Болеслав Лесьмян вступив до підготовчого класу цієї київської гімназії у січні 1887 р. разом із Володимиром Струве [4. – Ф. 81. – Оп. 59. – Спр. 164. – Арк. 39]. У справі наявна також не датована інформація про сплату учнями «приготовительного класса» по 15 рублів за навчання. Серед тих, хто сплатив гроші зустрічається і прізвище Б. Лесьмяна. [4, Арк. 41].

Отримана завдяки зусиллям В. Телегіна інформація про вступ Б. Лесьмяна до підготовчого класу Другої гімназії у січні 1887 р. є достовірною, втім, вимагає певного уточнення і роз'яснення щодо самої процедури вступу. Вступу передувало письмове прохання встановленого зразка Юзефа Лесьмяна директору гімназії

про зарахування сина Болеслава до підготовчого класу, а також надання до навчального закладу необхідних для цього документів. Ними були: «а) метрическое свидетельство, выданное из духовной консистории, а для лиц нехристианских вероисповеданий законное засвидетельствование; б) свидетельство о звании: для дворян – свидетельство депутатского собрания или указ герольдии об утверждении в дворянстве; для детей чиновников и духовных лиц – послужные списки отцов, а для детей из податных сословий – засвидетельствованную копию с того вида, по которому живут родители, а в случае неимения родителей – выданный им самим вид. Примечание. Бывшие до поступления в гимназию в каком-либо учебном заведении сверх вышеозначенных документов должны представить еще свидетельство об успехах в поведении» [5, с. 16]. За умов виявлення цих документів цілий ряд питань, пов'язаних з біографією Б. Лесьмяна, буде швидко з'ясовано.

Функціонування підготовчих класів гімназій визначалося Загальним статутом гімназій від 1871 р. Там зафіксовано: «При каждой гимназии и прогимназии состоит подготовительный класс, продолжительность курса которого определяется соответственно успехам и возрасту учеников» [10, с. 1]. Підготовчі класи у російських державних гімназіях створювалися за німецьким зразком і були покликані підготувати дітей у віці 8-10 років до засвоєння гімназійного курсу, а також допомогти у отриманні освіти дітям із малозабезпечених сімей.

Гімназійним статутом 1871 р. та «Правилами об испытаниях учеников гимназий и прогимназий министерства народного просвещения» від 8 грудня 1872 р. обумовлювались як вікові обмеження для вступу до підготовчого класу, так і проведення вступного іспиту. Відомчими документами передбачалося що: «В подготовительный класс гимназии и прогимназии принимаются дети не моложе 8 и не старше 10 лет, знающие первоначальные молитвы и умеющие читать и писать по-русски и считать до 1000, а также производит сложение и вычитание над этими числами» [10, с. 131].

Нову інформацію про підготовчі класи, їх фінансування та плату за навчання містять «Постановления и распоряжения, не вошедшие в общий ряд законоположений о гимназиях и прогимназиях», які доповнюють і роз'яснюють положення Статуту гімназій і прогімназій від 1871 р. Там читаємо: «1) При гимназиях и прогимназиях состоят подготовительные классы, где содержание их окажется возможным по имеющимся средствам. Продолжительность курса означенных классов определяется соответственно успехам и возрасту учеников.

2) Содержание подготовительных классов относится за счет платы за учение, и за недостатки оной – на счет местных средств [...].

4) Размер платы за учение в подготовительных классах определяется министерством народного просвещения, по соображению с местными условиями, и объявляется во всеобщее сведение перед началом учебного года» [10, с. 361].

До цього слід додати, що міністерськими розпорядженнями плата за підготовчий клас встановлювалася у розмірі «не менее 15-ти руб. в год» [10, с. 123]. У Другій гімназії вона становила «30 руб. в год» [5, с. 25].

Отже, для вступу до підготовчого класу Київської Другої гімназії, окрім плати за навчання, Б. Лесьмян зобов'язаний був мати певні базові знання із Закону Божого, російської мови та арифметики. Він повинен був також знати напам'ять і вміти пояснити загальну суть таких молитв: «Во имя Отца и Сына и Св. Духа», «Царю небесный», «Святой Боже», «Слава Отцу и Сыну и Св. Духу», «Пречистая Троице», «Отче наш» та «Богородице Дево, радуйся» [5, с. 39].

Для навчального процесу у підготовчих класах гімназій використовувалися, як правило, книги, затверджені міністерством народної освіти. Закон Божий вивчали за скороченим Молитвословом та «Начальным наставлением в православной христианской вере» П. Соколова. Священну історію Старого Завіту допомагали осягнути книги П. Соколова «Священная история Ветхого и Нового завета» та «Краткая священная история Нового Завета» В. Козиревої, укладена відповідно до програми гімназій. Хрестоматійні книги К. Ушинського «Родное слово» та «Детский мир» давали першу елементарну уяву про російську мову. Арифметика опановувалася за «Сборником арифметических задач» В. Євтушевського [5, с. 25].

Загальноімперський Статут гімназій і прогімназій, як і інші допоміжні документи — правила, інструкції та роз'яснення суворо регламентували не лише перелік документів необхідних для вступу на підготовче відділення, але і визначали час їх подання. «Прием учащихся в пригготовительный класс, относительно сроков оного, должен производиться на точном основании § 28 устава 1871 г., так же как и во все другие классы гимназии» [10, с. 123].

Параграф 28 гімназійного Статуту передбачав: «Общий прием учеников бывает каждый год пред началом учебного года, почему желающие определить в гимназию и прогимназию состоящих в их ведении детей должны не позднее 1-го августа подать о том прошение на имя начальника заведения вместе с обязательством, по прилагаемой при сем форме». (Там само. – С. 78.) За правилами київських середніх закладів: «Прошения об определении детей в гимназию подаются их родителями, родственниками или опекунами на имя директора гимназии, с 15 июня по 1 августа» [5, с. 15].

Якщо документи про бажання навчатися в гімназії, у тому числі і її підготовчому класі, за існуючими на той час правилами повинні були подаватися з 15 червня до 1 серпня, а зарахування відбувалося у серпні, чому тоді Б. Лесьмян став учнем підготовчого класу аж у січні місяці? Спробуємо пояснити причини його пізнього потрапляння до підготовчого класу.

У першу чергу звернемо увагу на те, що правила прийому до гімназій допускали вступ до всіх її класів, у тому числі і підготовчого, протягом року за умов наявності вакантних місць. Правила інформують: «В течении учебного года прием вновь поступающих учеников в какой-либо класс гимназии допускается в том лишь случае, когда окажется место в классе» [5, с. 17].

На час вступу Б.Лесьмяна у підготовчому класі вакантні місця, очевидно, були, оскільки міністерські інституції не регламентували чисельність учнів у них, а натомість заохочували до збільшення їх кількості. В офіційному документі запи-

сано: «В приготовительном классе число учеников не ограничивается каким-либо комплектом, а определяется соразмерно с помещением и средствами гимназии и прогимназии» [10, с. 122].

Тому, очевидно, і стало можливим зарахування Б. Лесьмяна до підготовчого класу Другої гімназії серед навчального року, а саме у січні 1887 р. Висловимо припущення з приводу дати можливого зарахування. Ця подія могла відбутися між 15 та 22 числами січня. Припущення дозволяє зробити наступна інформація. Хрещення Лесьмяна у Варшаві за католицьким обрядом відбулося 31 грудня 1886 / 12 січня 1887 р. Додамо до цього декілька днів проїзду до Києва і отримаємо 15 січня 1887 р. А вже 22 січня 1887 р. Болеславу виповнювалося 10 років. З настанням цього віку зарахування до підготовчих класів припинилося. Так ми одержали другу дату — не пізніше 22 січня. Усвідомлюємо, що аргументація не зовсім переконлива.

Роз'яснення 1872 р. до § 25 Статуту гімназій і прогімназій дозволяє деталізувати чому і як навчали дітей у підготовчих класах. З цього документу дізнаємося: «Учебный курс приготовительного класса должен быть направлен к развитию в детях первых религиозно-нравственных понятий и чувств, с помощью рассказов из священной истории ветхого и нового завета и изучения, совместно с ними рассказами, главнейших молитв с соответственным возрасту учащихся истолкованием оных, и затем этот курс должен состоять преимущественно в упражнении детей в чтении, сначала по-русски, а потом по церковно-славянски, и письмо, в изустной передаче, сначала по предлагаемым вопросам, а затем и без оных, прочитанного или рассказанного учителем, причем содержание читаемого или рассказываемого должно служить к ознакомлению детей с окружающей их природой, с местными географическими и историческими достопримечательностями и вообще с их родиной и отечеством, далее в постепенном приучении их на практике к правописанию, в заучивании доступных им басен и небольших стихотворений, и наконец, в упражнении их в счете и в четырех действиях арифметики, сначала над однозначными и двухзначными, а потом и над многозначными числами. Особенное внимание должно быть обращено, между прочим, и на то, чтобы выработать четкий и красивый почерк у детей, для чего на чистописание и назначено 6 уроков в неделю; все письменные работы учеников этого класса должны быть исполняемы каллиграфически» [10, с. 133].

Рівень мінімальних знань випускника підготовчого класу чітко окреслює §26 Статуту гімназій і прогімназій. Повторимося – підготовчі класи створювалися для надання учням базових знань, необхідних для навчання в 1 класі гімназії і прогімназії. А для вступу до нього вимагалось: «а) знание главнейших утренних и вечерних молитв в важнейших событий священной истории ветхого и нового завета; б) умение бегло и со смыслом читать по-русски напечатанное гражданским шрифтом и пересказывать, по предложенным вопросам, легкие прочитанные рассказы, а также писать по-русски под диктовку, без искажения слов, крупным и

средним шрифтом, и читать по церковно-славянски, и в) знание первых четырех арифметических действий над целыми отвлеченными числами» [10, с. 131].

У пояснювальній записці до гімназійного Статуту була «выражена надежда, что учение в приготовительном классе будет достигать больших результатов, а именно того, чтобы ученики были в состоянии различать части речи (по крайней мере склоняемые и спрягаемые) и главнейшие составные части простого предложения, что было бы весьма важным пособием при дальнейшем их учении в гимназии, где уже в 1 классе имеет быть преподаваем латинский язык по 8-ми часов в неделю» [10, с. 133].

Згодом в «Постановлениях и распоряжениях не вошедших в общий свод законоположений о гимназиях и прогимназиях» були опубліковані уточнення до §26 Статуту гімназій і прогімназій. Тепер вимоги до бажаючих навчатися в 1 класі формулювалися дещо по-іншому: «Для поступления в 1 класс гимназий и прогимназий требуется: б) меньше бегло читать по-русски и пересказывать прочитанные краткие и легкие рассказы, делать этимологический разбор, писать по-русски под диктовку, без искажения слов средним шрифтом, произнести наизусть одно из разученных дома стихотворений и читать по церковно-славянски» [10, с. 361-362].

Перед підготовчими класами гімназій ставилися дуже відповідальні завдання. Вони повинні були закласти міцну базу для подальшого навчання гімназистів і засвоєння ними навчальних програм, які були далеко не простими. Вище окреслені досить високі вимоги, які ставилися до рівня знань випускників підготовчих класів. Залишалося з'ясувати за рахунок чого і кого це досягалося. Ключовою фігурою навчального процесу підготовчого класу виступав класний наставник.

У роз'ясненнях до загального гімназійного статуту читаємо: «Обязанности классного наставника в приготовительном классе должны лежать на учителе, имеющем наибольшее число уроков в этом классе, но без особого за то вознаграждения, ибо жалованье, назначаемое ему за элементарные уроки, значительно выше того, какое назначается во всех других элементарных училищах, даже и уездных» [10, с. 32]. Далі роз'яснення уточняли, що класні наставники «имея более дела с учениками по предмету своего преподавания, лучше могут наблюдать за развитием их характера и склонностей и более могут содействовать их умственному и нравственному преуспеванию» [10, с. 34]. Права і обов'язки класних наставників визначалися «Инструкцией для классных наставников гимназий и прогимназий вед. мин. нар. просв.» від 5 серпня 1877 р. [10, с. 36-43].

Б. Лесьмяну пощастило з вчителем підготовчого класу і класним наставником. Ним був, найімовірніше, Іван Олександрович Шостак. Він викладав російську мову за книгами К. Ушинського «Родное слово» і «Детский мир» та математику за задачником Гольденберга, які були кращими на той час посібниками не лише для підготовчих класів. Відомий радянський педагог П. Блонський залишив зворушливу характеристику І. Шостака: «Он был удивительно мягок и участлив, но без сентиментальности. На большую перемену он приходил к нам, разговаривал с нами попросту, как со своими маленькими знакомыми, без всяких «педагогических подходов», и мы его очень любили. Он был очень справедлив и одновременно

щедр на хорошие и плохие отметки. Нас он знал великолепно. Мер воздействия у него было немного. При обходе и осмотре тетрадей, показывал пальцем кляксу, говорил набедокурившему ученику: «Умница, умница». Сурово разговаривал он только в одном случае, когда сильный избивал слабого. Он становился с ним очень холоден, и, конечно, мы солидаризировались с ним. Мы его очень любили, и он удивительно понимал нас, нашу психологию и, если можно так выразиться, наши взгляды и убеждения» [2, с. 43].

Підсумуємо. Учнем підготовчого класу восьмикласної Київської Другої губернської гімназії Болеслав Лесьмян був із січня 1887 р. до середини червня 1888 р. У підготовчому класі він провів два календарні, або півтора навчальні роки. За цей час його підготували до навчання у першому класі, гімназійна програма якого була не з простих. Зауважимо, що умови зарахування до підготовчого класу також вимагали певного рівня знань. Де, як і за допомогою кого Болеслав одержав ці знання залишається не з'ясованим. Схильні вважати, що батьки вдалися до послуг вчителів-репетиторів. Не відкидаємо можливості, що репетиторами могли бути студенти чи навіть гімназисти старших класів. Але це лише припущення.

Дослідникам життя і творчості польського поета доцільно розширювати і урізноманітнювати підходи до вивчення не лише творчої спадщини, але і життєвого шляху та становлення особистості Б. Лесьмяна. Доцільно глибше поєднувати усталену в літературознавстві традицію відтворення життєвого шляху героя через дослідження творчості (навіть за умови використання найсучасніших літературознавчих методик) з вивченням біографічної складової життя, події якого впливали на його творчість. Слід по-новому використовувати і міждисциплінарні підходи та урізноманітнювати процес пошуків нового фактичного матеріалу, залучаючи до цієї роботи істориків та архівістів.

Беззаперечно, київський період життя Б. Лесьмяна заслуговує на ґрунтовніше вивчення, що своєю чергою приведе до переосмислення не лише окремих епізодів життя і творчості класика польської літератури, але може і докорінно змінити його візію України. Тому не лише доцільно, але й необхідно здійснити всеохоплюючу реконструкцію київського періоду життя Б. Лесьмяна. Переконані, що подібні реконструкції цілком реальні, навіть з огляду на мізерну на сьогодні кількість прямих документів, які фіксують факти перебування нашого героя в Києві та його навчання у Київській Другій гімназії. Упевнені також, що можливості виявлення нових архівних документів вичерпані далеко не повністю. Ціленаправлені пошуки нових матеріалів про перебування Б. Лесьмяна в Україні загалом і Києві зокрема слід продовжувати в архівах, бібліотеках, приватних колекціях і вони обов'язково матимуть позитивні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Trznadel Jacek Kalendarium Leśmianowskie. Życie i twórczość w układzie chronologicznym / Jacek Trznadel. – Warszawa: PIW, 2016. – 322 s.

2. Блонский П.П. Мои воспоминания. [Подгот. текста к печати Н.И. Блонский. Науч. ред. С.Ф. Егоров] / П.П. Блонский. – Москва: Педагогика, 1971. – 176 с.
3. Василенко В.Н. Новые данные о жизни и творчестве Болеслава Лесьмяна / В.Н. Василенко // Советское славяноведение. – 1989. – № 1. – С. 43-54.
4. ДАК. – Ф. 81. – Оп. 59. – Спр. 164. – Арк. 39,41.
5. Захарченко М.М. Программы, правила и права всех киевских учебных заведений / М.М. Захарченко. – Киев: Издание книжного магазина Болеслава Корейво, 1884. – 314 с.
6. Кальницкий Михаил Гимназии и гимназисты / Михаил Кальницкий. – Киев: Сидоренко В.Б., 2014. – 304 с. иллюстр. / серия «Киевские истории».
7. Кіяновська Маріанна Поезія як «метафізичний інстинкт» / Лесьмян Болеслав Садбожий спалахненець. – Київ: Дух і літера, 2018. – С. 3-31.
8. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902. / С.В. Рождественский. – СПб, 1902. – 787 с.
9. Сборник постановлений по министерству народного просвещения. – Т. 2. Царствование императора Николая I. 1825-1855. Отделение 1. 1825-1839. – СПб, 1875. – 1576 стб., 69 с., 53 стб.
10. Свод постановлений и распоряжений по гимназиям и прогимназиям ведомства министерства народного просвещения. Изд. второе. – С.-Петербург, 1888. – 481 с.
11. Славінський Максим Заховаю в серці Україну / Максим Славінський. – Київ: Юніверс, 2002. – 416 с.
12. Слепушкин И. Первые годы Киевской 2-й гимназии / И. Слепушкин. – Киев, 1872. – 39 с.
13. Стороженко Микола 3 мого життя / Упор. і вст. ст. В. Ульяновського. – Київ: Либідь, 2005. – 432 с.
14. Тумасов Н.С. История Киевской Второй гимназии / Н.С. Тумасов // Киевская старина. – 1902. – № 1. – С. 35-62.
15. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття) / Н.О. Щербак. – Київ: ПЦ «Ризографіка», 2005. – 616 с.